

ПРИНЦИПИ НА ПСИХОЛОГИЯТА

Уилям Джеймс

Превод от английски: Светлана Неделчева

THE PRINCIPLES OF PSYCHOLOGY

Chapter XXV. The Emotions

William James¹

Translated from English by Svetlana Nedelcheva²,

Shumen University, Bulgaria

<https://doi.org/10.46687/TDKR1157>

Глава XXV³. Емоциите

Когато говорим за инстинктите, е невъзможно да ги отделим от емоционалните вълнения, които ги съпътстват. Обектите на ярост, любов, страх и т.н. не само подтикват човека към действия, но предизвикват характерни промени в отношението и външния му вид и влияят по специфичен начин на дишането, кръвообращението и други функции на органите. Когато външните действия са възпрепятствани, тези емоционални изрази все пак остават и ние четем гнева по лицето, въпреки че ударът може да не бъде нанесен и страхът се издава с гласа и цвета на лицето, въпреки че човек може да потисне всички други знаци. *Така инстинктивните реакции и емоционалните изразения неусетно преливат едни в други. Всеки обект, който пробужда инстинктите, възбужда и емоциите.* Емоциите обаче не съответстват на инстинктите, тъй като емоционалната реакция обикновено завършва в собственото тяло на субекта, докато инстинктивната реакция е склонна да отиде подалеч и да влезе във физически отношения с провокиращия обект.

1 William James is an American philosopher and psychologist who trained to be a physician before going into psychology. The publication in 1890 of his acknowledged masterpiece *The Principles of Psychology* marked a turning point in the development of psychology as a science in America. There are four methods from James' book: stream of consciousness (James' most famous psychological metaphor); emotion (later known as the James-Lange theory); habit (human habits are constantly formed to achieve certain results); and will (through James' personal experiences in life). *The Principles of Psychology* also became a source of inspiration in philosophy, literature, and the arts.

2 Assoc. prof. Svetlana Nedelcheva, PhD, is a lecturer at the Department of English Studies of Konstantin Preslavsky University of Shumen. Her research interests are in the field of cognitive linguistics, contrastive linguistics, translation and foreign language teaching. Email: s.nedelcheva@shu.bg

3 Части от тази глава вече се появиха в статия, публикувана през 1884 г. в *Mind*.

Емоционалните реакции често са предизвикани от обекти, с които нямаме физически взаимоотношения. Смешен обект, например, или красив обект не са непременно обекти, на които въздействаме; ние просто се смеем или стоим с възхищение, в зависимост от случая. Така групата на т.нар. емоционални импулси е доста по-голяма от тази на инстинктивните импулси. Стимулите им са по-многобройни, а изразенията им са съкровени и деликатни и често по-малко свързани с действия. Физиологичният план и същността на двата вида импулси обаче са еднакви.

Както при инстинктите, така и при емоциите просто споменът или въображението на обекта може да са достатъчни, за да предизвикат вълнение. Човек може да се ядоса повече, когато мисли за обидата, отколкото в момента на получаването – ние повече се вълнуваме за майка, която вече е мъртва, отколкото, когато е била жива. В останалата част от главата ще използвам думата обект на емоция, за да означа едновременно такъв, който присъства физически, или такъв, за който просто мислим.

Би било скучно да изброим пълния списък на реакциите, които характеризират различните емоции. За тази цел трябва да се позовем на специалните трактати. Няколко примера за тяхното разнообразие обаче трябва да намерят място тук. Позволете ми да започна с проявите на скръбта, както ги описва датският физиолог К. Ланге⁴.

Основната черта във физиономията на скръбта е може би нейният парализиращ ефект върху волевите движения. Този ефект в никакъв случай не е толкова краен, колкото този, който предизвиква уплахата, като рядко надвишава тази степен на слабост, която ни кара с усилия да извършваме действия, които обикновено се извършват с лекота. С други думи, това е чувството на умора; и (както при всяка умора) движенията се извършват бавно, трмаво, без сила, неохотно и с усилие и са ограничени на брой. Това има и външно изражение за скръбящия: той върви бавно, нестабилно, влачи краката си и ръцете му висят. Гласът му е слаб и без резонанс в резултат на слабата дейност на мускулите за издишване и на ларинкса. Предпочита да седи неподвижен, потънал в себе си и мълчалив. Тонусът или „латентната инервация“ на мускулите е значително намалена. Вратът е свит, главата виси („наведена“ от скръб), отпускането на мускулите на бузите и челюстта прави лицето да изглежда издължено и тясно, челюстта може дори да виси отворена. Очите изглеждат големи както винаги, когато *орбикуларният* мускул е парализиран, но те често могат да бъдат частично покрити от горния клепач, който увисва в резултат на слабостта на *леватора* (повдигача). При това състояние на слабост на волевия нерв и мускулен апарат на цялото тяло, както беше посочено по-горе, съществува, както при всички състояния на подобна

⁴ “За емоциите”, превод на Х. Курела (Лайпциг, 1887).

двигателна слабост, субективно чувство на умора и тежест, на нещо, което тежи; човек се чувства „посърнал“, „потиснат“, „натоварен“; говори се за „тежестта на тъгата“ и човек трябва да я „понася“ точно както трябва да „задържи“ гнева си. Има много хора, които се „поддават“ на скръбта до такава степен, че буквално не могат да стоят изправени, а потъват или се облягат на околните предмети, падат на колене или, като Ромео в килията на монаха, се хвърлят на земята в своето отчаяние.

Но тази слабост на целия волеви двигателен апарат (т.нар. апарат на „плътския“ живот) е само едната страна на физиологията на скръбта. Другата страна, едва ли по-малко важна и в своите последствия може би дори по-значима, принадлежи на друго подразделение на двигателния апарат, а именно на неволевите или „органични“ мускули, особено на тези, които се намират в стените на кръвоносните съдове и които чрез свиване намаляват калибъра им. Тези мускули и нервите им, които заедно образуват „вазомоторния апарат“, действат в скръбта противно на волевия двигателен апарат. Вместо да бъдат парализирани, подобно на последния, съдовите мускули са по-силно свити от обикновено, така че тъканите и органите на тялото стават анемични. Непосредствената последица от това безкръвие е бледност и свиване, а бледността и свитите черти са особеностите, които във връзка с отпускането на лицето придават на жертвата на скръбта характерната физиономия и често създават впечатление за отслабване, което настъпва твърде бързо, за да има вероятност да се дължи на истинско нарушение на храненето, или за линеене, което не се компенсира при възстановяване. Друга редовна последица от безкръвие то на кожата е усещането за студ и треперене. Постоянен симптом на скръбта е чувствителността към студ и трудното поддържане на топлина. В скръбта вътрешните органи са безспорно анемични, както и кожата. Това, разбира се, не се долавя от око то, но много явления го доказват. Такова е намаляването на различните секрети, поне на тези, които са достъпни за наблюдение. Устата пресъхва, езикът е лепкав и се получава горчив вкус, който, изглежда, е само следствие от изсъхването на езика. [Изразът „горчива скръб“ може да произтича от това.] При кърмещите жени млякото намалява или напълно пресъхва. Една от най-редовните прояви на скръбта, която очевидно противоречи на другите физиологични явления, е плачът с обилното отделяне на сълзи, подутото зачервено лице, зачервените очи и увеличената секреция от носната лигавица.“

По-нататък Ланге твърди, че това може да е реакция от предварително свитото вазомоторно състояние. Обяснението звучи пресилено. Факт е, че има променливи изрази на скръб. Плачът е съвсем уместен, но не е непосредствен, особено при жени и деца. Някои мъже никога не плачат. Фазите със сълзи и без сълзи се редуват. При всички, които могат да плачат, изблиците на ридаене са последвани от периоди

на затишие; и свитото, студено и бледо състояние, което Ланге описва толкова добре, е по-характерно за тежка утаена скръб, отколкото за остра душевна болка. Вярно е, че имаме две различни емоции, и двете са предизвикани от един и същ обект, но засягат различни хора или един и същ човек в различно време и се усещат съвсем различно, докато траят, както показват чувствата на всеки. По време на пристъпа на плач има вълнение, което не е лишено от известно остро удоволствие; но са нужни огромни усилия, за да се открие какъвто и да е баланс в чувството на суха и свита скръб. Нашият автор продължава:

Ако по-малките съдове на белите дробове се свиват така, че тези органи да станат анемични, ние имаме (както е обичайно при такива условия) усещането за недостатъчно дишане и за потискане на гръдния кош и тези измъчващи усещания увеличават страданията на скърбящия, който търси облекчение чрез продължителни въздишки инстинктивно като всеки, на когото не му достига въздух по каквато и да е причина⁵.

⁵ Бронхиалните тръби могат да бъдат свити, както и разклоненията на белодробната артерия. Професор Дж. Хенле има сред своите антропологични лекции една чудесна за „Естествената история на въздишката“, в която той представя нашите вдишвания като резултат от битка между червените мускули на нашия скелет, ребрата и диафрагмата и белите мускули на белите дробове, които се стремят да стеснят калибъра на въздушните тръби. „В нормално състояние първите лесно се побеждават, но при други условия или побеждават трудно, или са победени... Противоположните емоции се изразяват по подобен противоположен начин, чрез спазъм и парализа на гладките мускули и в по-голямата си част еднакво във всички органи, които са снабдени с тях като артерии, кожа и бронхиални тръби. Контрастът между емоциите обикновено се изразява чрез разделянето им на вълнуващи и депресиращи. Забележителен факт е, че депресиращите емоции като страх, ужас, отвращение засилват свиването на тези гладки мускули, докато вълнуващите емоции като радост, гняв и т.н. ги карат да се отпуснат. Контрастите на температурата действат по подобен начин: студът – като депресиращите, а топлината – като вълнуващите емоции. Студът предизвиква бледност и настръхнала кожа, топлината изглажда кожата и разширява съдовете. Ако човек забележи неудобство, породено от напрегнато очакване, безпокойство пред публично изказване, раздразнение от незаслужена обида и т.н., ще открие, че страданието се концентрира главно в гърдите и се състои в болезненост, която трудно може да се нарече болка; усещана в средата на гърдите, тя се дължи на неприятна съпротива, която е предизвикана от движенията за вдишване и която ограничава размера им. Инсуфициенцията на диафрагмата въздейства на съзнанието и ние се опитваме с помощта на външните волеви гръдни мускули да поемем по-дълбоко въздух. [Това е въздишката.] Ако не успеем, ситуацията става по-неприятна, тъй като тогава към душевното ни страдание се добавя и противното телесно усещане за липса на въздух, лека степен на задушаване. Ако, напротив, външните мускули преодолееят съпротивлението на вътрешните, потиснатите гърди са облекчени. Мислим си, че говорим символично, когато става дума за камък, който тежи на сърцето ни, или за товар, който пада от гърдите ни. Но всъщност ние изразяваме точен факт, тъй като би трябвало да вдигнем цялото тегло на атмосферата (около 820 килограма) при всяко вдишване, ако въздухът не го балансира, като влиза в белите ни дробове.” (стр. 55) Не трябва да се забравя, че инхибирането на инспираторния център, подобно на това, което се получава при възбуждането на горния ларингеален нерв, може да играе роля в тези явления. За много интересна дискусия относно затрудненото дишане и връзката му с безпокойството и страха вижте „Случай на хидрофобия“ от покойния Thos. B. Curtis в Boston Med. и Surg. Journal, 7 и 14 ноември 1878 г. и бележките към него от James J. Putnam, пак там, 21 ноември.

Анемията на скърбящия мозък се проявява чрез интелектуална инерция, тъга, чувство на умствена умора, усилие и неразположение за работа, често и безсъние. Всъщност това е анемията на двигателните центрове на мозъка, която е в основата на цялото това отслабване на волевите сили на движение, което описахме в началото.

Впечатлението ми е, че д-р Ланге опростява и универсализира явленията твърде много в това описание и по-специално, че е много вероятно той да пресилва ситуацията с анемията. Но такъв, какъвто е, неговият разказ може да бъде благоприятен образец за типа описателна работа, която са породили емоциите.

Да вземем след това друга емоция – страх – и да прочетем какво казва г-н Дарвин за нейните последствия:

Страхът често се предшества от удивление и тези чувства са толкова близки, че и двете водят до моментално възбуждане на сетивата зрение и слух. И в двата случая очите и устата са широко отворени, а веждите са повдигнати. Изплашеният човек отначало се изправя като статуя, неподвижна и задъхана, или е приклепнал, сякаш инстинктивно иска да се скрие. Сърцето бие така бързо и силно, че пулсира и удря в ребрата, но е много съмнително дали тогава работи по-ефективно от обикновено, за да изпрати по-голямо кръвоснабдяване до всички части на тялото; кожата мигновено става бледа както при внезапен припадък. Тази бледност на повърхността обаче вероятно се дължи до голяма степен или изключително на това, че вазомоторният център е засегнат по такъв начин, че да предизвика свиване на малките артерии по кожата. Че кожата е силно засегната от чувството за голям страх, виждаме ясно от това, че по нея се отделя пот. Тази ексудация е още по-забележителна, тъй като повърхността тогава е студена, а оттам е и терминът „студена пот“; докато судоричните жлези по правило са в действие, когато повърхността се затопля. Космите по кожата също стоят изправени, а повърхностните мускули треперят. Във връзка с нарушеното действие на сърцето дишането е забързано. Слюнчените жлези действат несъвършено; устата става суха и често се отваря и затваря. Забелязах също, че при лек страх има силна склонност към прозяване. Един от най-добре изразените симптоми е треперенето на всички мускули на тялото и това често се забелязва първо в устните. Поради тази причина и от сухотата в устата гласът става дрезгав или неясен или може изобщо да изчезне. „*Obstupui steteruntque comæ, et vox faucibus hæsit.*“... Докато страхът нараства и достига агония и ужас, ние виждаме, както при всички насилствени емоции, разнообразни резултати. Сърцето бие бурно или спира и настъпва припадък; има смъртоносна бледност; дишането е затруднено; ноздрите са много разширени; има задъхване и конвулсивно движение на устните, треперене на вдлъбнатината на бузата, преглъщане и стягане на гърлото; без мигане, изпъкналите очни ябълки са фиксирани върху обекта на ужаса или се движат неспокойно от една страна на друга, *huc illuc volens oculos totumque pererrat.* Казват, че зениците са значително разширени. Всички мускули на тялото могат да са стегнати или да започнат конвулсивни движения. Дланите последователно се свиват и отварят, често с потрепващо движение.

Ръцете могат да бъдат изпънати, сякаш за да предотвратят някаква ужасна опасност, или могат да бъдат вдигнати високо над главата. Преподобният г-н Хагенауер е видял това последно действие при един ужасен австралиец. В други случаи има внезапна и неконтролируема тенденция към стремглаво бягство и това е толкова силно, че и най-смелите войници могат да бъдат обзети от внезапна паника.⁶

Накрая вижте омразата и прочетете резюмето за възможните й ефекти, дадено от Мантегаза⁷:

Главата е изтеглена назад, торсът е отдръпнат; ръцете изпъкват напред сякаш за защита от мразения обект; очите са свити или затворени; повдигната е горната устна, а носът е запушен – това са всички елементарни движения на отдръпването. Следват заплашителните движения като: интензивно мръщене; широко отворени очи; показване на зъби; скърцане на зъби и свиване на челюсти; отворена уста с изпъкнал език; стиснати юмруци; заплашително действие на ръцете; тропане с крака; дълбоки вдишвания – задъхване; ръмжене и различни възклицания; автоматично повторение на една дума или сричка; внезапна слабост и треперене на гласа; плюене. Накрая много различни реакции и вазомоторни симптоми: общо треперене; гърчове на устните и лицевите мускули, на крайниците и на тялото; действия на насилие над себе си като хапане на юмрук или нокти; сардоничен смях; ярко зачервяване на лицето; внезапна бледност на лицето; изключително разширени ноздри; изправяне на косата.

Ако трябва да преминем през целия списък от емоции, които са назовани от хората, и да проучим техните органични прояви, трябва само да посочим промените в елементите, които включват тези три типични случая. Ригидност на един мускул, отпускане на друг, свиване на артериите тук, дилатация там, дишане от един или друг вид, забавяне или ускоряване на пулса, секретиране на тази жлеза и липса на секреция в друга и т.н., и т.н. Освен това трябва да посочим, че нашите описания не отговарят на абсолютната истина; че те са средно статистически; че почти всеки от нас има някаква лична идиосинкразия на изразяване, смее се или ридае по различен начин от съседа си или се зачервява или пребледнява, когато другите не го правят. Откриваме подобна вариация в обектите, които възбуждат емоции у различните хора. Шегите, при които един избухва в смях, предизвикват гадене у друг и изглеждат богохулни за трети; а случаите, в които мен ме завладява страх или срам, дават на вас пълното усещане за непринуденост и сила. Освен това вътрешните нюанси на емоционалното чувство преливат безкрайно едни в други. Езикът разграничава някои от тях като омраза, антипатия, враждебност, неприязън, отвращение, злоба, злост, отмъстителност, погнуса и т.н., и т.н., но в речника на синонимите намираме тези чувства, които се отличават повече по своите обективни стимули, отколкото по своя съзнателен или субективен тон.

6 “Произход на емоциите”, Дарвин, стр. 290-2.

7 “Физиономия и изразяване на чувства” (Париж, 1885), стр. 140.

Резултатът от целия този поток от думи е, че просто описателната литература за емоциите е една от най-скупните части на психологията. И не само че е скучна, но и чувствате, че нейните подразделения са до голяма степен или фиктивни, или маловажни и че претенциите ѝ за точност са фалшиви. Но за съжаление има малко психологически съчинения за емоциите, които не са само описателни. Емоциите са описани в романите и те ни интересуват, защото сме създадени да ги споделяме. Запознаваме се с конкретните обекти и извънредните ситуации, които ги предизвикват, и всяка следа от интроспекция, която украсява страницата, среща бърз и чувствителен отговор. Признавам, че литературните произведения на афористичната философия също проблясват в емоционалния ни живот и ни доставят колеблива наслада. Но що се отнася до „научната психология“ на емоциите, може да съм бил преситен от твърде много четене на класически произведения по темата, а бих бил щастлив да чета словесни описания на формите на скалите във ферма в Ню Хемпшир, докато бродя сред тях отново. Те не дават на човека основна гледна точка или дедуктивен или генеративен принцип. Те разграничават, усъвършенстват и уточняват *in infinitum*, без изобщо да стигат до друго ниво на логиката, докато красотата на цялата истинска научна работа е да се стига до все по-дълбоки нива. Няма ли изход от индивидуалното описание по отношение на емоциите? Вярвам, че има изход, но се страхувам, че малцина ще се насочат натам.

Проблемът с емоциите в психологията е, че те се разглеждат твърде много като абсолютно индивидуални. Докато те се описват като останалите вечни и неприкосновени психични обекти, като старите неизменни видове в естествената история, всичко, което може да се направи с тях, е благоговейно да се каталогизират техните отделни характерни черти и ефекти. Но ако ги разглеждаме като продукти на по-общи причини (тъй като „видовете“ сега се разглеждат като продукти на наследствеността и вариациите), простото разграничаване и каталогизиране придобиват второстепенно значение. Ако имаме гъската, която снася златните яйца, описанието на всяко вече снесено яйце е незначителен въпрос. Основните причини за емоциите несъмнено са физиологични. Проф. О. Ланге от Копенхаген в брошурата, която вече цитирах, публикува през 1885 г. физиологична теория за техния строеж и обусловеност, която вече бях разгледал предишната година в статия в *Mind*⁸. Някоя от критиките, които чух за нея, не ме накара да се съмнявам в нейната истинност по същество. Затова ще посветя следващите няколко страници на това да обясня какво представлява. Ще се огранича първо до това, което може да се нарече по-силни емоции, скръб, страх, гняв, любов, в които всеки разпознава силна органична реверберация, и след това ще говоря за по-фините емоции или за онези, чието органично отражение е по-малко очевидно и силно.

⁸ *MIND* е водещо списание в областта на философията и повече от 100 години публикува най-добрите нови изследвания по всички теми в тази сфера. <https://academic.oup.com/mind>

ЕМОЦИЯТА И ДВА СЛЕД ТЕЛЕСНОТО ОТРАЖЕНИЕ ПРИ ПО-СИЛНИТЕ ЕМОЦИИ

Нашият естествен начин на мислене за тези по-силни емоции е, че менталното възприятие на някакъв факт възбужда умствено състояние, наречено “емоция”, и това състояние на ума поражда телесно отражение. Моята теория, от друга страна, е, че телесните промени следват непосредствено възприемането на вълнуващия факт и нашето усещане за същите промени, когато се случват, *Е емоцията*. Здравият разум казва, че когато губим богатството си, съжаляваме и плачем; когато срещнем мечка, сме уплашени и бягаме; когато ни обиди съперник, сме ядосани и нападаме. Хипотезата, която защитаваме тук, гласи, че тази последователност е неправилна – че едното психическо състояние не е предизвикано от другото, че първо трябва да се появят телесните прояви на тези състояния – и по-рационалното твърдение е, че съжаляваме, понеже плачем, ядосани сме, понеже нападаме, страхуваме се, понеже треперим, а не че плачем, нападаме или треперим, защото съжаляваме, ядосваме се или се страхуваме, в зависимост от ситуацията. Без телесните състояния, следващи възприятието, последното би било чисто когнитивно, бледо, безцветно, лишено от емоционална топлина. В такъв случай може да видим мечката и да преценим, че е най-добре да избягаме, да получим обидата и да сметнем за правилно да нападнем, но всъщност да не трябва да чувстваме страх или гняв.

Изложена по този груб начин, хипотезата със сигурност ще предизвика веднага недоверие. И все пак не са необходими нито много, нито пресилени съображения, за да се смекчи нейният парадоксален характер и вероятно да се стигне до убеждаване в нейната истинност.

Като начало никой читател на последните две глави не би се усъмнил във факта, че обектите предизвикват промени в тялото чрез предварително организиран механизъм, или още повече, че промените са така безкрайно много и фини, че целият организъм може да се нарече резонатор, който всяка промяна на съзнанието, макар и лека, може да накара да отекне. Различните пермутации и комбинации, на които са податливи тези органични дейности, абстрактно правят възможно нито един нюанс на емоция, колкото и лек да е, да не остане без телесно отражение, толкова уникално, когато се приема в своята съвкупност, колкото е самото психическо настроение. Огромният брой елементи, модифицирани във всяка емоция, е това, което прави толкова трудно да възпроизведем хладнокръвно, цялостно и пълно която и да е от тях. Може да научим трика с волевите мускули, но ще се провалим с кожата, жлезите, сърцето и други вътрешности. Точно както на изкуственото кихане му липсва нещо от реалността, така и опитът да се имитира емоция при отсъствието на нормалната ѝ подбудителна причина е по-скоро „кух“.

Следващото нещо, което трябва да се отбележи, е, че всяка една от телесните промени, каквато и да е тя, се ЧУВСТВА, остро или смътно, в момента, в който настъпи. Ако читателят никога не е обръщал внимание на този въпрос, той ще бъде едновременно заинтересован и удивен да научи колко различни телесни усещания може да открие в себе си, които са характерни за различните му емоционални настроения. Може би би било твърде много да очакваме той да спре прилива на всеки силен порив на страст в името на такъв любопитен анализ; но той може да наблюдава по-спокойни състояния и тук може да се приеме, че за по-голямото е вярно това, което е доказано вярно за по-малкото. Тялото е осезателно живо в целия си капацитет; и всяка частица от него допринася със своите усещания, неясни или остри, приятни, болезнени или съмнителни за чувството за индивидуалност, което всеки от нас неизменно носи в себе си. Изненадващо е какви дребни елементи придават акцент на тази сложна чувствителност. Когато се притеснява за някаква малка неприятност, човек може да открие, че усещането на тялото е за свиване, често съвсем незначително, на очите и веждите. Когато се смути за момент, има нещо във фаринкса, което го принуждава да преглътне, да прочисти гърлото си или да се изкашля леко; и така нататък за всички случаи, които могат да се появят. Нашето изследване е по-скоро за общия възглед, отколкото за детайлите, няма да се спирам да ги обсъждам, но ако приемем, че твърдението, че всяка настъпваща промяна трябва да се почувства, е доказано, ще продължа.

Настоявам, че жизненоважната точка на цялата ми теория е следната: Ако си представим някаква силна емоция и след това се опитаме да отделим от нашето съзнание всички усещания за нейните телесни симптоми, ще открием, че не остава нищо, няма „умствена материя“, от която може да бъде съставена емоцията, и студеното и неутрално състояние на интелектуално възприятие е всичко, което остава. Вярно е, че въпреки че повечето хора казват, че тяхното вътрешно състояние потвърждава това твърдение, някои продължават да твърдят обратното. Мнозина не могат да разберат въпроса. Когато ги помолите да си представят всяко чувство на смях и на склонност да се смеят далеч от усещането си за комичността на даден обект и след това да ви кажат какво би било чувството за неговата комичност, дали е нещо повече от възприятието, че обектът принадлежи към категорията „смешни“, те упорито отговарят, че предложеното е физически невъзможно и че винаги трябва да се смеят, ако видят смешен обект. Разбира се, предложената задача не е практически да видиш нелеп предмет и да унищожис склонността си да се смееш. Това е чисто спекулативно – да се извадят определени елементи на чувството от емоционалното състояние, за което се предполага, че съществува в своята цялост, и да се каже какви са остатъчните елементи. Не мога да не мисля, че всички, които правилно разбират този проблем, ще се съгласят с изложената по-горе идея. Каква емоция на страх би останала, ако нямаше усещането нито за учестено сърцебиене, нито за плитко дишане, нито за

треперещи устни, нито за отслабени крайници, нито за настръхнала кожа, нито за вътрешно разклащане – това е напълно невъзможно. Може ли човек да си представи състоянието на ярост без кипене в гърдите, без зачервяване на лицето, без разширяване на ноздрите, без стискане на зъби, без импулс за енергични действия, а вместо това отпуснати мускули, спокойно дишане и ведро лице? Аз, например, като писател със сигурност не мога. Гневът напълно отсъства, ако го няма усещането за така наречените му проявления, и единственото нещо, което може да заеме мястото му, е хладнокръвна и безстрастна съдебна присъда, ограничена изцяло в интелектуалната сфера, в смисъл, че определено лице или лица заслужават наказание за греховете си. По подобен начин за скръбта: какво би било без сълзите, риданията, задушаването на сърцето, болката в гърдния кош? Безчувствено познание, че определени обстоятелства са пагубни и нищо повече. Всяка страст, от своя страна, разказва същата история. Безплътната човешка емоция е нищо. Не казвам, че това е противоречие в природата на нещата или че чистите духове непременно са осъдени на студен интелектуален живот; но казвам, че за нас емоцията, отделена от всички телесни чувства, е немислима. Колкото по-внимателно разглеждам моите състояния, толкова съм по-убеден, че каквито и настроения, привързаности и страсти да имам, всъщност те са съставени и изградени от онези телесни промени, които обикновено наричаме техен израз или следствие; и все повече ми се струва, че ако съм с телесна анестезия, би трябвало да бъда изключен от живота с чувства, както груби, така и нежни, и да продължа съществуването си просто в когнитивна или интелектуална форма. Подобно съществуване, въпреки че изглежда да е било идеалът на древните мъдреци, е твърде апатично, за да бъде търсено целенасочено от родените след възраждането на преклонението пред чувствителността преди няколко поколения.

Нека не наричаме тази гледна точка материалистична. Тя не е нито повече, нито по-малко материалистична от всеки друг възглед, който казва, че нашите емоции са обусловени от нервни процеси. Никой читател на тази книга няма вероятност да се разбунтува срещу подобна уговорка, стига да е изразена най-общо; и ако някой все още намира материализъм в защитаваната сега теза, това трябва да се дължи на посочените специални процеси. Това са сетивни процеси, процеси, дължащи се на вътрешни потоци, създадени от физически събития. Вярно е, че платонистите в психологията винаги са разглеждали такива процеси изключително като основни. Но нашите емоции винаги трябва да бъдат вътрешно това, което са, каквато и да е физиологичната основа на тяхното появяване. Ако това са дълбоки, чисти, достойни, духовни факти за всяка възможна теория на физиологичния им източник, те остават не по-малко дълбоки, чисти, духовни и достойни за уважение в настоящата теория за чувствата. Те носят своята вътрешна стойност със себе си; и е също толкова логично да се използва настоящата теория за емоциите за доказване, че сетивните процеси не трябва да бъдат материални и без стойност, за да се използва

тяхната материалност и нищожност като доказателство, че подобна теория не може да бъде вярна.

Ако такава теория е вярна, тогава всяка емоция е резултат от сбор от елементи и всеки елемент е причинен от физиологичен процес от вече добре известен вид. Всички елементи са органични промени и всеки от тях е рефлекторен ефект от причиняващия ги обект. Веднага възникват определени въпроси – въпроси, много различни от онези, които биха били възможни без тази гледна точка. Това са въпроси за класифициране: „Кои са видовете емоции и техните разновидности?“ или описание: „С какъв израз се характеризира всяка емоция?“. Въпросите сега са причинно-следствени: „Какви промени причинява този обект и какви промени предизвиква този обект?“ и „Как така те предизвикват тези конкретни промени, а не други?“. Пристъпваме от повърхностно към дълбоко проучване. Класификацията и описанието са най-ниският етап на науката. Те преминават на заден план в момента, в който се формулират въпросите на генезиса, и остават важни само докато ни улесняват да им отговорим. В момента, в който възникването на една емоция се отчете като причинено от обект на множество рефлекторни актове, които незабавно се усещат, веднага виждаме защо няма ограничение за броя на възможните различни емоции, които могат да съществуват, и защо емоциите на различните индивиди могат да варират неограничено, както по отношение на своя състав, така и по отношение на обектите, които ги предизвикват. Защото няма нищо свещено или завинаги фиксирано в рефлекторното действие. Възможен е всякакъв вид рефлекторен ефект, а отраженията, както знаем, варират неограничено.

„Всички сме виждали хора да онемяват, вместо да говорят с радост; виждали сме уплахата да изтласква кръвта в главата на жертвата, вместо тя да пребледнее; виждали сме мъката да се проявява в ридания, вместо човекът да стои приведен и безмълвен; и т.н., и т.н., и това, естествено, е достатъчно, тъй като една и съща причина може да действа различно върху кръвоносните съдове на различните хора (тъй като те не винаги реагират еднакво), импулсът по пътя си през мозъка към вазомоторния център е различно повлиян от различни по-ранни впечатления под формата на спомени или асоциации.“⁹

Накратко, всяка класификация на емоциите се разглежда като вярна и толкова „естествена“, колкото и всяка друга, ако служи само на някаква цел; и се вижда, че въпрос като „Какъв е „истинският“ или „типичният“ израз на гняв или страх?“ няма никакво обективно значение. Вместо това изниква въпросът как може да е възникнал даден „израз“ на гняв или страх; а това е въпрос на физиологичната механика, от една страна, и на историята, от друга, на който (както с всички реални въпроси) по същество може да се отговори, макар че отговорът може да е труден за намиране. По-късно ще спомена опитите за отговор, които бяха направени.

⁹ Ланге, *op. cit.* стр. 75.